

РОЗДІЛ IV

Наукові пошуки майбутніх соціологів

УДК 316.74:2(477.82-2)

*Людмила Білоус,
Юлія Мартинюк*

Рівень та характер релігійності лучан

У статті здійснено аналіз релігійності лучан за даними соціологічного дослідження (Луцьк, 2015), проведеного з використанням методики вимірювання релігійності за допомогою багаторівневого моделювання (С. Сальнікова). Виявлено, що релігійність містян є глибоко традиційною й усвідомленою. Установлено, що події на Майдані та на Сході України збільшили довіру лучан до церкви, не спричинивши сплеску її відвідування й підвищення суб'єктивної релігійності (3,5). Зміни відбулися в ставленні до церкви, якій довіряють: відтік лучан від Московського патріархату до Київського становить від 3,8 % до 4,4 %.

Ключові слова: релігійна віра, релігійні знання, релігійна поведінка, релігійна мотивація, багаторівневе моделювання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження релігії та релігійності актуальне від початку здобуття Україною незалежності, адже відтоді роль релігії й церкви в українському суспільстві посилилася. Тоді започатковано рух за відокремлення Української православної церкви від Московського патріархату, який триває й досі, адже єдина православна церква так і не склалася. У західних областях залишається потужним вплив Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Отже, українське православ'я виявилось розколотим на три основні гілки [2, с. 18–19], що негативно впливає на міжконфесійні стосунки та духовне життя в цілому. Ця проблема залишається нерозв'язаною й до сьогодні.

Також потрібно відзначити зростаючу роль релігії через такі події української історії, як Майдан, військове протистояння на Сході, у яких ключову й подекуди різну роль зіграли українські церкви. У книзі Л. Філіпович «Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка», яка є наслідком моніторингу подій зими 2013–2014 рр. – Українського ЄвроМайдану, чи Революції гідності, представлено позицію всіх церков, які брали в них участь [1]. У подіях Майдану церкви фактично стали на бік українського суспільства: вони рішуче засудили застосування сили проти мирного Майдану. Монастирі та храми Києва надали притулок, захист і допомогу учасникам протестів. А в ситуації військової агресії РФ (окупація та анексія Криму) українські церкви, окрім Московського патріархату, який прагнув розколу української території, стали на захист миру, територіальної цілісності й суверенітету України. Через зазначені події зрозумілішою постала природа багатьох українських церков, що не могло не відобразитися на ставленні до них самих українців, передусім через показники довіри, відвідування, віри тощо.

Здійснення аналізу релігійності як багаторівневого поняття – основна **мета** цього дослідження. Відповідно до мети у статті, виконуються такі **завдання**: провести соціологічне дослідження в місті Луцьку з використанням методики багаторівневого моделювання релігійності, згідно з котрою описати релігійність лучан, проаналізувати основні показники релігійності – релігійні віра, знання, поведінка, мотивація – у контексті взаємодії з іншими соціально-демографічними показниками.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Досліджень релігійності в Україні є не так багато, та й фундаментальних проєктів немає. Як правило, дослідники, вивчаючи релігійність, використовують узагальнені індикатори поведінки, уключеності в релігійні відносини тощо, які, наприклад, відображені в праці М. Паращевіна «Релігія та релігійність в Україні» [3]. Проте соціолог С. Сальнікова під час дослідження релігійності застосовує багаторівневу модель її вимірювання [5];

особливістю методики є побудова індексів щодо кожного показника (віра, знання, поведінка, мотивація) [4, с. 111–115].

Ця методика вимірювання релігійності включена до інструментарію соціологічного дослідження, проведеного студентами СНУ імені Лесі України в межах навчально-виробничої практики в червні–липні 2015 р. Випадкову вибірку дослідження обсягом у 622 особи сформовано з урахуванням дизайнефекту (1,56). Вона є репрезентативною за статтю та віком, похибка не перевищує 5 %, доступність респондентів – 0,93. Польовий етап тривав із 29 червня до 5 липня 2015 р.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Представимо для початку суб'єктивний показник релігійності лучан, який становить 3,5 бала за п'ятибальною шкалою, тобто лучани досить високо оцінюють власну релігійність. Це підтверджують і дані Міжнародного соціального проекту ISSP: серед жителів Західного регіону 97,1 % опитаних відносять себе до категорії релігійних [3, с. 19–20]. Щодо структури релігійності лучан, тобто їх самовизначення в параметрах православних церков, то православ'я представлене трьома церквами: УПЦ МП – 22,6 %, УПЦ КП – 63,7 %, УФПЦ – 2,9 %. Отже, постає питання, чи все-таки із загостренням суспільно-політичної ситуації в країні (події Майдану, військове протистояння на Сході) відбувається відтік прихожан від УПЦ МП до УПЦ КП. Використовуючи дані нашого дослідження, ми побудували довірчий інтервал для визначення відсотка тих респондентів, які раніше й тепер відносили себе до певної релігії або віросповідання. Отож, із довірчою ймовірністю 0,95 % можемо стверджувати, що відтік людей від Московського патріархату до Київського все-таки відбувся й відсоток таких осіб складає від 3,8 до 4,4 % за останній рік.

Розглянемо показники релігійності згідно з методикою. Якщо аналізувати значення середніх за групою індикаторів показника «релігійні знання» (табл. 1), то лучани не досить добре знають видатних релігійних постатей, що, можливо, пов'язано з поганим їх пропагуванням поза церквою. Дещо краща ситуація із молитвами та релігійними піснями, проте найбільш обізнаними лучани вважають себе щодо релігійних обрядів. У зв'язку з цим можна припустити, що більшість людей за знаннями тяжіють до традиційної релігії, у межах якої залишається багато традицій щодо сімейної обрядовості.

Таблиця 1

Наскільки добре в межах своєї релігійної традиції Ви знаєте ...?, %

№	Показник	Ні, не знаю зовсім				Так, дуже добре знаю	ВВ	Х
1.1	Видатних релігійних постатей	14,4	21,6	28,8	25,5	9,5	0,2	2,94
1.2	Молитви, релігійні пісні	8,8	23,8	27,2	23,6	16,4	0,2	3,15
1.3	Релігійні обряди	6,8	16,8	33,5	26,2	16,4	0,3	3,29

Якщо звернутися до показника «релігійна віра» (табл. 2), то серед багатьох надприродних істот центральним об'єктом поклоніння лучан є Бог. Оскільки традиційно людство вірить у вищу силу, яка зображена в образі Бога, а не якихось інших надприродних реалій, цим і пояснюється досить високе значення середнього індикатора віри в Бога (4,5) за п'ятибальною шкалою.

Таблиця 2

Наскільки Ви вірите в існування таких надприродних реалій та повчань?, %

№	Показник	Ні, не вірю зовсім				Так, вірю повністю	ВВ	Х
2.1	Безсмертя душі	7,3	8,9	16,6	20,6	44,1	2,5	3,92
2.2	Бог	2,0	2,7	8,3	17,4	69,6	0,1	4,50
2.3	Гріх	2,1	5,1	14,5	20,1	56,9	1,2	4,28
2.4	Покаяння	2,5	6,8	18,9	17,0	52,6	1,3	4,15
2.5	Рай (небеса)	5,2	7,9	15,8	19,8	49,7	1,5	4,06
2.6	Спасіння	4,3	9,5	18,6	18,6	47,0	1,8	4,00
2.7	Створення світу (біблійне)	6,0	8,4	17,3	15,8	51,2	1,4	4,02

Як видно з табл. 3, найбільше лучани практикують проведення спільних релігійних обрядів у сім'ї, пов'язаних із відзначенням у релігійній традиції таких важливих подій, як хрещення, весілля, ювілей тощо. Проте в цьому випадку неможливо чітко виокремити тих, для кого релігія є визначальною у формуванні та становленні способу життя, а для кого вона лише засіб демонстрування своєї соціальної респектабельності. Не надто активні лучани й у розв'язанні проблем церкви та громади. Можливо, це пов'язано, скоріше, не з пасивністю чи байдужістю, а з відсутністю згуртованої релігійної громади як такої. Підтвердження цього – значення, нижчі від середнього, які відображають частоту звернення до священика та періодичність обговорення літератури на релігійну тематику в колі сім'ї.

Таблиця 3

Як часто Ви практикуєте?*, %

№	Показник	1	2	3	4	5	ВВ	Х
3.1	Акції милосердя, допомоги й співчуття нужденним, незалежно від їх віросповідання	29,6	23,2	21,4	17,5	7,9	0,3	2,51
3.2	Відвідування святих місць	15,2	31,9	25,0	21,2	6,2	0,6	2,73
3.3	Розв'язання проблем церкви й громади	41,1	28,9	15,0	10,3	4,3	0,5	2,09
3.4	Доброчинна діяльність у лоні церкви (віросповідання)	36,5	26,2	16,6	13,4	6,8	0,5	2,29
3.5	Звернення до священика за порадою	54,4	17,8	14,1	9,0	4,4	0,3	1,92
3.6	Проведення спільних релігійних обрядів у сім'ї (із приводу хрещення, весілля, ювілею тощо)	8,3	16,3	21,2	24,4	29,4	0,4	3,51
3.7	Читання літератури на релігійну тематику	30,5	28,6	15,9	15,5	9,2	0,2	2,44
3.8	Читання/обговорення релігійної літератури в сім'ї	53,8	19,2	14,1	9,1	3,3	0,5	1,90
3.9	Церковні культові дії (хресний хід, паломництво ...)	63,0	17,4	8,9	5,2	3,9	1,6	1,74

* Шкала: 1 – зовсім не практикую; 2 – приблизно раз на декілька років; 3 – приблизно раз на рік; 4 – декілька разів на рік; 5 – постійно, за будь-якої нагоди.

Досить цікавими є показники стосовно частоти здійснення молитов та частоти відвідування церкви.

Таблиця 4

4.1. Окрім тих випадків, коли Ви відвідуєте церкву, як часто Ви молитесь?

4.2. Не враховуючи такі випадки, як весілля або поховання, як часто Ви зараз відвідуєте церкву (костюл, мечеть, синагогу...)?

№	Показник	Запитання 4.1, %	Запитання 4.2, %
1	Щодня	34,0	0,9
2	Декілька разів на тиждень	13,9	5,2
3	Один раз на тиждень	8,1	15,4
4	Принаймні один раз на місяць	10,7	16,9
5	Лише в релігійні свята	16,0	44,5
6	Ще рідше	11,2	13,3
7	Ніколи	4,2	2,4
8	ВВ	1,8	0,9
9	Х	3,19	4,52

Із табл. 4 можна побачити, що третина жителів міста молиться щодня. Варто зауважити, що респонденти неохоче відповідали на питання щодо частоти здійснення молитов, обґрунтовуючи це тим, що це питання є неетичним, тоді як щодо частоти відвідування церкви відповідали без вагань.

За результатами дослідження виявлено те, що лучани скоріше відвідують церкву, аніж моляться поза церквою, тобто релігійність має все ще яскраво виражений інституційний характер.

Таблиця 5

Існують різні думки про причини людських страждань. До якої міри Ви згодні або не згодні з такими причинами чи виправданнями?, %

№	У більшості випадків людські страждання в цьому світі відбуваються з приводу...:	Рішуче не згоден				Рішуче згоден	ВВ	Х
6.1	Злих вчинків людей (їхньої жадібності, корупції)	2,6	5,2	11,7	25,7	54,2	0,7	4,25
6.2	Того, що Бог карає нас за наші гріхи	6,3	9,8	21,7	20,2	41,7	0,4	3,82
6.3	Призначення (долі)	10,1	13,5	25,7	22,1	24,9	3,7	3,49

Лучани вважають, що здебільшого людські страждання в цьому світі (табл. 5) відбуваються з приводу злих вчинків людей (їхньої жадібності, корупції), оскільки середнє значення тут становить 4,25 за п'ятибальною шкалою. Достатньо високими є також показники того, що людські страждання в цьому світі переважно внаслідок внаслідок того, що Бог карає нас за наші гріхи (3,82). Показово, що більшу відповідальність за людські страждання лучани покладають на реальних людей, а не на Бога, хоча віра у фаталізм (3,49) усе ще також значима.

Нами також побудовано індекси релігійності.

Таблиця 6

Значення індексів – показників релігійності

№	Показник релігійності	Шкала	Значення індексу	Рівень вимірювання	Середнє значення по шкалі
1	R1 – знання	[3; 15]	9,3	середній	9
2	R2 – віра	[7; 35]	28,94	вищий за сер.	21
3	R3 – поведінка	[11; 55]	28,9	нижчий за сер.	33
4	R4 – мотивація	[3; 15]	11,5	вищий за сер.	9

Хоча релігійність лучан є традиційною, усе-таки вона більше схильна до віри й мотивації, аніж до знання та поведінки. Утім, значення індексів (табл. 6) свідчать про достатньо високий рівень релігійності містян.

Тепер можна прослідкувати, яким чином проявляється релігійність у різних соціально-демографічних групах населення. Існують певні уявлення щодо більшої релігійності жінок, порівняно з чоловіками, людей старшого віку, порівняно з молодими, сільського населення, порівняно з міським, тощо. Це дослідження дає можливість перевірити їх (уявлення) емпіричним чином.

Таблиця 7

Взаємозв'язок між показниками релігійності R1, R2, R3, R4, R5 та соціально-демографічними даними

Показник	Стать	Вік	Освіта	Соціальний статус	Матеріальне становище
R1 – знання	0,28*	0,14*	0,11****	-	-
R2 – віра	0,25*	0,14*	-	-	0,13**
R3 – поведінка	0,12***	-	-	-	-
R4 – мотивація	0,20*	0,20*	0,11***	-	-
R5 – релігійність	0,24*	0,17*	0,15*	-	-

* Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,01.

** Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,02.

*** Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,04.

**** Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,06.

«Що стосується статі, то все ж таки жінки більше схильні бути релігійними (більше внутрішньо-мотивовані), сильніше вірять в існування різних надприродних реалій та повчань і краще обізнані щодо релігійних обрядів, молитов, пісень та видатних постатей. Загалом між ... релігійністю та статтю спостерігається, хоч і незначна, але значуща кореляція» [4, с. 116]. Отже, залежність між статтю й показниками релігійності існує.

Аналогічно релігійність людини залежить від її віку, а саме: старші люди є більш обізнаними, більше вірять в існування різних надприродних реалій, внутрішньомотивовані. А ось між поведінкою та віком залежності не існує.

Значущість коефіцієнтів кореляції, побудованих між показниками релігійності та освітою, дає нам змогу побачити, що немає сильного зв'язку між освітою й показниками релігійності, особливо це стосується віри та поведінки, де залежності не існує. І хоча між знанням, мотивацією та освітою залежність існує, проте вона незначна, оскільки люди з нижчим рівнем освіти більш релігійні, але менш обізнані та внутрішньомотивовані, тобто в осіб із початковою та неповною середньою освітою рівень релігійності вищий, ніж у людей із вищою освітою.

Якщо досліджувати соціальний статус та показники релігійності, то можна спостерігати, що залежності між ними не існує. Так само не існує залежності між релігійністю та матеріальним становищем, але все-таки в людей із гіршим матеріальним становищем посилюється релігійна віра, оскільки вони звертаються до Бога за розрадою й допомогою. Те, що не існує залежності між показниками релігійності та соціальним статусом і матеріальним становищем, дає нам змогу спростувати ті стереотипні уявлення, що люди з низьким рівнем матеріального забезпечення більш релігійними.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Послугуючись даними соціологічного опитування, ми проаналізували релігійність лучан згідно з методикою вимірювання релігійності за допомогою багаторівневого моделювання (С. Сальнікова). Аналіз основних показників – релігійних віри, знання, поведінки, мотивації – виявив високу традиційність лучан у питаннях релігії. Вони вірять у Бога, вважають себе обізнаними щодо релігійних обрядів, особливо пов'язаних із відзначенням у релігійній традиції таких важливих подій, як хрещення, весілля, ювілеї тощо, часто моляться, але до церкви ходять здебільшого лише в релігійні свята. Релігійність лучан, попри її традиційність, є ще й достатньо усвідомленою: людські страждання в цьому світі відбуваються переважно з приводу злих вчинків людей.

Попри те, що люди стали більше довіряти церкві після подій на Майдані, дані нашого опитування показали, що рівень релігійності за останній час майже не змінився (3,5), оскільки, аналізуючи дані дослідження С. Сальнікової 2010 р. у м. Луцьку [4, с. 115], очевидно, що релігійність лучан становила 3,3 бала за п'ятибальною шкалою, тобто, можна стверджувати, що вона була та залишається однаковою.

Події на Майдані та на Сході України підвищили довіру лучан до церкви, не спричинивши сплеску відвідування (найбільшим лишається показник відвідування церкви лише в релігійні свята), підвищення суб'єктивної релігійності. Зміни сталися щодо ставлення до церкви, якій виявляють довіру: прихожан Української православної церкви Київського патріархату в Луцьку більше, ніж УПЦ МП, і за останній рік відбувся, хоч і незначний, але вагомий відтік лучан від Московського патріархату до Київського (із 3,8 до 4,4 %).

Джерела та література

1. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / Українська асоціація релігієзнавців / за заг. ред. д-ра філос. наук Л. О. Филипович і канд. філос. наук О. В. Горкуші. – К. : Самміт-Книга, 2014. – 656 с.
2. Миронович Д. Религиозный капитал и религиозное участие в странах новой восточной Европы / Д. Миронович, О. Решетняк, С. Сальнікова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка : Соціологія. – 2013. – № 1 (4). – С. 16–27.
3. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Парашевін ; за ред. С. Макеева ; перед. слово О. Іващенко. – К. : І-т політики, І-т соціології НАН України, 2009. – 68 с.
4. Сальнікова С. А. Конструювання змісту, особливостей та рівнів вимірювання релігійності (за даними емпіричного соціологічного дослідження) / С. А. Сальнікова // Український соціум. – 2010. – № 4 (35). – С. 108–119.

5. Сальнікова С. А. Багаторівневе моделювання як аналітична стратегія вимірювання релігійності / С. А. Сальнікова // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 16. – С. 222–229.

References

1. "The Maidan and Church. Chronicle and expert assessment" (2014), Ed. by Fylypovych L. O. and Horkusha O. V., K. : Summit-book, 656 p.
2. Myronovych, D., Reshetniak, E., Salnikova, S. (2013), "Religious capital and religious participation in countries of new Eastern European", *Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Sociology*, Vol. 4, No. 1, Pp. 16–27.
3. Parashchevin, M. (2009), "Religion and religiosity in Ukraine", K. : Institute of Politics, Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 68 p
4. Salnikova, S. A. (2010), "Constructing the content, characteristics and levels of measuring the religiosity (according to empirical sociological research)", *Ukrainian society*, Vol. 35, No. 4, Pp. 108–119.
5. Salnikova, S. A. (2010), "Multidimensional modelling as analytical strategy of religiosity measurement", *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, Issue 16, Pp. 222–229.

Билоус Людмила, Мартынюк Юлия. Уровень и характер религиозности лучан. В статье анализируется религиозность лучан согласно методике измерения религиозности путем многомерного моделирования (С. Сальникова) по данным социологического исследования (Луцк, 2015). Установлено, что религиозность жителей города является глубоко традиционной и сознательной и из-за событий на Майдане и Востоке Украины произошли изменения в ее структуре на уровне доверия к церкви и оттоку прихожан от Московского патриархата к Киевскому (от 3,8 до 4,4 %).

Ключевые слова: религиозная вера, религиозные знания, религиозное поведение, религиозная мотивация, многоуровневое моделирование.

Bilous Liudmyla, Martynuk Yulia. Level and Character of Religiosity of Lutsk Inhabitants. Analysis of Lutsk inhabitants' religiosity according to the data of social research (Lutsk, 2015) conducted by using methods of religiosity measuring by means of multilevel modelling (S. Salnikova) is provided in the article. It has been found that townsfolk' religiosity is strongly traditional (the townfolk believe in God, practice religious ritualism, and praying) and conscious (the responsibility for the human's suffering rest on themselves, but not in God). It was proved that events that took place on Maydan and East of Ukraine increased Lutsk inhabitants' trust to church without causing burst of church attendance and individual religiosity rise (3,5). Changes happened in regard to the church that is trusted to: there are Lutsk parishioners' in the Ukrainian Orthodox Church of the Kyivan Patriarchate in three times more than in the UOC-MP, and Lutsk inhabitants' flow-out of Moscow Patriarchate to Kiev is from 3,8% to 4,4% during last year.

Key words: religious faith, religious knowledge, religious behaviour, religious motivation, multilevel modelling.

Статтю отримано 06.07.2015 р.

УДК 316.334.56.(477.82-25)

Ольга Корецька

Стан районів міста Луцька очима його мешканців

У роботі здійснено аналіз стану міста Луцька в цілому та його районів зокрема згідно з даними соціологічного опитування, проведеного в червні-липні 2015 р. (N=622, $\Delta \leq 0,05$). Загалом лучани визначають «соціальний клімат» міста цілком прийнятним (3,5 бала з 5-ти) й основні його проблеми такими: ремонт і встановлення нових дитячих/спортивних майданчиків (10,4 %); ремонт доріг (9,5 %); реорганізація сфери житлово-комунальних послуг (7,9 %) тощо. Усталеність і типовість порядку нагальних проблем міста є підставою для висновку про те, що лучани орієнтовані на розв'язання стандартних, або ж традиційних, проблем і майже не налаштовані на інноваційні, або ж перспективні, завдання.

Ключові слова: проблеми міста, стан районів міста, соціальний клімат міста, Луцьк.